

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІДДІЄСЛІВНИЙ ІМЕННИК У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню лінгвістичної природи віддієслівних іменників у французькій мові. Досліджено походження, основні способи утворення, а також встановлено взаємозв'язок між твірною дієслівною основою та лексичним значенням новоутворених іменників. Виявлено випадки утворення французьких похідних дієслівних іменників від іншомовної недієслівної основи. Визначено семантичні категорії дериватів та їх поширення в сучасній мові методом суцільної вибірки зі статей французьких друкованих видань. Виявлено деривати з поєднанням декількох словотвірних елементів. Описано процес парасинтезу у групі віддієслівних іменників. Розглянуто явище омонімії серед віддієслівних іменників як результат багатозначності твірних дієслів.

Ключові слова: дериват, словотвір, твірна основа, омонім.

У сучасну епоху розвитку мови спостерігається тенденція до вживання похідної лексики – зокрема іменників, утворених від дієслівної основи. Віддієслівні іменники (далі – ВІ) поширені в усіх стилях усного та писемного мовлення. Така універсальність їх вживання відкриває перед лінгвістами нове поле для діяльності. У слов'янських та германських мовах ці деривати вже довгий час є об'єктом дослідження, в романському мовознавстві на даний час спостерігається значно менше наукових праць, які демонструють ґрунтовні спроби дослідити ці лексичні одиниці (далі – ЛЮ), чим ї є зумовлена **актуальність нашої теми**. У попередніх наукових розвідках було досліджено ВІ, утворені від запозичених основ, а також описане явище лексичної компресії на прикладі вторинних іменників.

Мета даної статті – визначити граматичний статус ВІ та їх мовний потенціал у лексиконі сучасної мови французьких періодичних видань. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне розв'язання таких **завдань**: 1) визначити роль етимології в утворенні віддієслівних похідних; 2) дослідити основні способи утворення ВІ (визначити твірні основи та словотвірні форманти); 3) окреслити межі вживання ВІ у французькій мові.

Загальновідомо, що віддієслівні деривати – це слова різних частин мови, утворені від дієслівних основ. Серед ЛЮ, утворених таким способом, домінують іменники. В лінгвістичному словнику знаходимо таку дефініцію цього поняття: "віддієслівні іменники – це іменники, утворені від дієслівних основ і означають опредмечену дію (опредмечений стан, процес), а також конкретні предмети або особи" [1: 37]. Звідси випливає, що морфологічно ВІ є гібридними лексичними утвореннями з широкою семантичною панорамою.

За походженням ВІ можна поділити на два класи: ті, що походять від іменника (зазвичай латинського) і ті, що утворені від дієслівної основи – девербативи. Котра з цих груп іменників домінує у французькому лексиконі, не можна визначити остаточно, що зумовлено декількома причинами:

1. Не всі девербативи, які мають у французькій мові однокореневий дієслівний відповідник, утворені від його основи. Наприклад, при наявності дієслова *voyager* іменник *voyage* утворений від іншомовної недієслівної основи: *lat. viaticum* ^{via-à-route} *apprentissage, bizutage, communication, destruction, diminution, écriture, élection, explosion, fin, lecture, vote* [2] та багато інших не є мотивовані дієслівною основою, що пояснюється історично тривалішим існуванням іменника, який виник раніше, ніж дієслово.

2. Для деяких іменників характерне варіантне походження двох типів:

а) в залежності від лексичного значення – **grève** (f) 1. піщаний берег; зернистий пісок (*du lat. pop. grava "gravier"*); 2. страйк (*du nom de la place de Grève à Paris*, (Гревська площа в Парижі, місце покарань); 3. *іст. поножі* (частина лат, яка захищає ноги) *graver* [2; 3: 280]. Отже, лексичне значення деривата і його походження взаємозалежні.

До цієї групи похідних відносяться й інші іменники, зокрема: *adresse, amandement, bourreau, colle, comparaison, compromission, convention, coupe, crédit, décoration, grillage, gueulard, manifestation, mineur, mort, parage, parmentier, patience, pêche, plongeon, reportage, ruée, sélection, solde, traité, vente, vernis, voilure* [2] та інші.

б) в залежності від граматичної форми іменника: **affaire** (dér. de faire + préf. a-), **affaires** (2^e pers. sing. du prés., 2^e pers. sing. du subj. prés.) [2].

3. В етимологічних словниках зафіксовано незначну кількість іменників з невизначеним (*gourmand, mojo, brashing*) або суперечливим походженням (*bouillabaisse, étui, plaisir*).

Іменники, які не мають однокореневого дієслова, можуть бути утворені від дієслівної основи іншої мови, зокрема латинської. Наприклад, іменник **voiture** (*du lat. vectura* "transport; prix du transport" [˘] *vectus, part. passé de vehere* "porter, transporter") [2].

Для утворення ВІ залучені **морфологічний** та **неморфологічний** способи словотворення. Найпоширенішою загальною словотвірною моделлю утворення ВІ є **основа дієслова + афікс**. При цьому, варто розрізняти спільнокореневі та різнокореневі іменники-деривати, останніх виявлено значно більше. ВІ

має гнучку словотвірну базу. Деривати утворюються не тільки афіксальним способом від основи дієслова, але й за допомогою субстантивациї безособових дієслівних форм (інфінітива, дієприкметників) та часових форм сучасної мови (теперішнього часу – *déssert, intérêt, le va-et-vient*), старофранцузької – *espoir, déchet* та деяких латинських граматичних – форм *mémorandum, aventure, récipiendaire, vivat* [2].

Для утворення похідних іменників слугують питомі та запозичені твірні основи.

1. Питомі твірні основи:

– **інфінітив**: *informer* > *information*, *jouer* > *joueur*;

– **дієприкметники**: *invité* > *un invité*, *assaillant* > *un assaillant*;

– **граматичні форми дієслова**: *revient* (prix de revient), *va-et-vient* (3^e pers. sing. /prés. ind.);

2. Запозичені твірні основи:

а) латинської мови:

– **інфінітив**: *victoire* < *victoria* < *victor* < *vincere* = *vaincre* ;

– **дієприкметники**: *défense* < *defensa* "défense", part. passé subst. fém. < *defendere* = *défendre*; *accident* < *accidens*, part. prés. subst. < *accidere*)

– **супін**: *ascenseur* < *ascensum* < *ascendere* (ascendre) + suff. -eur; *naviguation* < *navigatio* < *navigatum* < *navigare* ;

– **віддієслівний іменник латинського походження**: *compréhension* (lat. class. *comprehensio* < *comprehendere*), *provocateur* (lat. *provocator* < *provocare* (provoquer) та багато інших);

– **граматичні форми дієслова**: *référendum* < *ad referendum* (gérondif de *referre*); *vivat* (*vivere*) – суб'єктивний спосіб (3-тя ос. одн.);

б) старофранцузької мови: *espoir* : *j'espoir* (1^e pers. sing. prés.);

в) англійської мови: *management, surfeur, speaker* (RV + suff.);

г) італійської мови:

– **запозичена дієслівна основа** : *caricature* (p. passé < *caricare* + suff.);

– **віддієслівний іменник італійського походження**: *embuscade* < *imboscata* < part. prés. substantivé de *imboscare* (embusquer) ;

д) іспанської мови – **віддієслівний іменник іспанського походження**: *embarcation* (*embarcación* "petit bateau" < *embarcar* (embarquer) [2].

Конверсія представлена субстантивациєю інфінітива, дієприкметника та граматичних форм дієслова, а також ад'єктивацією віддієслівних утворень: *guérisseur* (цілитель, знахар) – *bijoux guérisseur* (лікувальні ювелірні вироби) [4: 36]; *chauffant* (електроковдра) – *surface chauffante* (теплопередавальна поверхня) ; *rasse (rouleau) dameur* (дорожній каток); *rasse-partout* (відмичка; паспарту) – *tenue rase-partout* (повсякденна форма одягу), *mot rase-partout* (банальне слово) [3: 100; 150; 423].

Похідні іменники по відношенню до своєї твірної основи є однокореневими словами, які частково співпадають із семантикою дієслова та набувають інших лексичних значень, що дає підстави називати їх омонімами (омофонами) – слова однієї частини мови (іменника) з різним лексичним значенням. Розглянемо це явище на прикладі дієслова "marcher" та його похідного іменника – "marche" : **Marcher** 1) *se déplacer à pied* ; 2) *mettre le pied sur qch* ; 3) *fonctionner* ; 4) *fig. réussir*. **Marche** I. 1) *degré d'un escalier* ; 2) *action de marcher* ; 3) *déroulement d'un processus* ; 4) *musique au rythme accusé* II. *Province frontière* [5: 993-994]. Інший випадок, який свідчить, що ВІ вживається як одна форма для вираження різних значень – це приналежність одного й того ж слова з дієслівною основою до різних часин мови – прикметника та іменника – *colorant, mineur, responsable, portable, comestible* [5].

Досліджуючи словотвірний потенціал ВІ, було встановлено, що від однієї дієслівної основи можливо утворити однокореневі деривати суфіксальним та безсуфіксним способом:

arrêter → *arrêt, arrestation*;

changer → *change, changement*;

déchirer → *déchirure, déchirement*;

équiper → *équipe, équipement*;

passer → *passage, passément, passoire*;

tourner → *tourne, tournement* і т. д.

В більшості випадків вони є синонімами: *Elle a acheté sa robe de mariée après plusieurs essayages. Il a réussi son coup au premier essai. Un changement de gouvernement aura lieu. Le taux de change entre l'euro et le dollar est stable* [4: 32].

Серед похідних лексем наявні іменники з двома словотворчими елементами – префіксом чи суфіксом, а також парасинтетичні лексичні утворення (приєднання одночасно суфікса і префікса):

équiper → *équipement* + *-ier* > *équipementier*;

passémenter → *passément* + *-erie* > *passémenterie* ;

chauffer → *chauffage* + *-iste* > *chauffagiste* ;

couper → *découper* → *redécouper* > *redécoupage, vidéosurveillance* [2].

Незначна кількість іменників мають дещо відмінну основу від наявного у мові дієслова, що свідчить про запозичену твірну основу з латинської мови. Порівняймо: *rompre* – *rupture* (lat. *ruptura* < *rumpere*),

perdre – perte (lat. *pop.* perdita), **protection** (b. lat. *protectio*), **proteger** (b. lat. *protegere*),
victoire (lat. *victoria*), **victor** (lat. *victor* < vincere)

Переважає більшість словотворчих афіксів залучені до словотворення ВІ, незважаючи на їх закріпленість за утворенням тільки певної частини мови. Наприклад, типово іменникові словотворчі суфікси *-ier*, *-iste* прикметниковий *-able* утворюють похідні іменники від дієслівних основ: *pâtissier*, *parmentier*, *levier*, *courrier*, *arriviste*, *séparatiste*, *réserviste*, *comptable*, *responsable*, *portable* (téléphone mobile), про що в існуючих на сьогодні працях з лінгвістики не згадується.

В процесі дослідження було з'ясовано, що незначна кількість ВІ утворені за посередництвом двох мов: **appartement** (ital. *appartamento* < *esp.* *apartamento* "action de s'écarter", "lieu écarté, habitation" < *apartarse* "s'écarter"); **récolte** (ital. *ricolta* "récolte" < *p.p.fém.* *de ricogliere* "recueillir" < *lat.* *recolligere* "rassembler"); **embargo** (*esp.* *embargar* "embarrasser, empêcher" < *lat. vulg.* *imbarri*

Підсумовуючи результати нашої наукової розвідки, перечислимо ключові моменти.

1. Віддієслівними іменниками будемо називати слова, утворені не тільки від дієслівної основи чи дієслівної форми, а також від субстантивованої граматичної форми, від латинських дієслівних основ інфінітива і супіна та латинських іменників з дієслівною твірною основою.

2. ВІ мають більшість спільних ознак з іменником, деякі ознаки успадковані від дієслова, тому ці деривати розглядаються у мові як окрема група ЛО в категорії іменника.

3. ВІ є досить динамічні ЛО: маючи розвинену словотвірну базу, вони набувають нових значень, легко засвоюються мовцями.

4. ВІ утворюються від запозичених дієслівних форм (інфінітив, дієприкметник) і успішно асимілюються до лексико-граматичного складу мови. Це дає підстави стверджувати, що вони є гнучкою і динамічною ланкою у сучасній лексиці.

5. Актуальні у практичному використанні, оскільки їх значення в переважній більшості мотивоване дієслівною основою; з цієї причини іменники-деривати поширені в багатьох галузях людської діяльності.

6. ВІ є джерелом поповнення лексичного складу мови за допомогою власних мовних ресурсів.

З огляду на мізерні здобутки у вивченні ВІ в романському мовознавстві, у перспективі є необхідність розглянути їх у когнітивному та прагматичному аспектах, зокрема дослідити синонімічний та валентний потенціал, а також більш детально зупинитися на аспектуальних ознаках цих дериватів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Головне в-во видавничого об'єднання "Вища школа", 1985. – 360 с.
2. Етимологічний словник французької мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cnrtl.fr>.
3. Французько-український словник. Українсько-французький словник / [під заг. ред. В. Бусела]. – К. : Ірпін'я : ВТФ "Перун". – 1073 с.
4. Elle № 3551, 17 janvier 2014.
5. Dictionnaire Hachette. – Paris, 2006. – 1858 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Hanych D. I. Slovyk lingvistichnykh terminiv [Glossary of Linguistic Terms] / D. I. Hanych, I. S. Oliynyk. – Kiev : Vyshcha shkola, 1985. – 360 s.
2. Etymologichnyy slovyk frantsuz'koyi movy [Dictionary of the French Language] [Elektronyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.cnrtl.fr>.
3. Frantsuzsko-ukrayinskyy slovyk. Ukrainsko-frantsuzskyy slovyk [French-Ukrainian Dictionary. Ukrainian-French Dictionary] / [pid zah. red. V. Busela]. – Kyiv ; Irpin'6 VTF "Perun" . – 1073 s.
4. Elle № 3551, 17 sichen' 2014.
5. Dictionnaire Hachette. – Paris, 2006. – 1858 p.

Матеріал надійшов до редакції 04.03. 2015 р.

Яблонская-Юсик И. В. К вопросу про отглагольное существительное во французском языке.

Статья посвящена исследованию лингвистической природы отглагольных существительных во французском языке. Исследованы происхождение, основные способы, а также установлена взаимосвязь между образующей глагольной основой и лексическим значением отглагольных существительных. Определены семантические категории дериватов. Описан процесс парасинтеза в группе отглагольных существительных. Рассматривается явление омонимии среди отглагольных существительных как результат многозначности образующих глаголов.

Ключевые слова: дериват, словообразование, образующая основа, омоним.

Yablonska-Yusyk I. V. To the Question of the Verbal Noun in the French Language.

The article deals with the linguistic nature of verbal nouns in the French language. The origin, main methods of nouns formation, as well as the relationship between the word-forming verbal stem and the lexical meaning of derived nouns have been analyzed in this article. The semantic categories of derivatives and their distribution in the modern French language have also been defined by means of continuous sampling from French newspapers and magazine. The parasynthesis in the group of verbal nouns is described. The phenomenon of homonymy is considered to be the result of polysemy of word-forming verbs.

Key words: verbal noun, word formation, generating base, homonyms.